

תפילה בחדר האוכל הקיבוצי

בלדה לעוזב קיבוץ

בתחילת המאה ה-20 נוצרה ביפן תנועה שיתופית שהביאה להקמת קיבוץ איטואן, השוכן מערבית לקיוטו. בשנות ה-90 הגיעו למקום זוג ישראלים עם ילד ובמשך שנתיים השתלבו בחיי הקהילה. 20 שנה לאחר מכן, הילד שגדל בינתיים סוגר מעגל וחוזר למקום שבו גדל, בין היתר כדי לגלות מה עלה בגורלה של חברת הילדות שלו / כתב וצילם: אופק רון כרמל

כמו כולם, ויצאתי החוצה כדי להתחיל את היום. הייתי באיטואן - קיבוץ בגרסה היפנית - וזו לא הסיבה היחידה שהרגשתי בבית.

אגדה יפנית

תמיד דמיינתי איך נראה היום ההוא, לפני 23 שנה, כשההורים שלי החליטו לעבור לגור בארץ השמש העולה. כנשואים טריים עם דירה בתל אביב ותינוק בלונדיני, הם היו על הדרך הנכונה לחיים נורמטיביים של משפחה חדשה, אבל אבא התאהב ביפן שנים לפני כן ותמיד חלם לחזור, ואימא הסכימה איתו שאם לא עכשיו, אימתי.

ב-1992 נחתנו כאן, בקיבוץ איטואן (Ittoen), מערבית לקיוטו. ביפנית המושג "יישוב שיתופי" מכונה "קיוֹדוֹתֵי" (Kyodotai) שמשמעותו "חיי שיתוף יחד", אך המקום מתנהל (כמעט) כקיבוץ לכל דבר. במשך שנתיים השתלבנו בחיי הקהילה - בעבודה, בתפילה ובלמידים. אבא למד להכין טופו ואימא למדה את תורת הסושי. אני, תינוק בן שנה, הקדשתי את חיי לגנבת עוגיות אורז טריות מהמגש, לפני שהן הוגשו לשולחן.

בארץ גדלתי בהשפעת אותן שנים ביפן. הייתי הילד היחיד בכיתה שאצלו מורידים נעליים בכניסה

כבר ברכבת התחתית התחיל הלב שלי לפעום במהירות: לא בכל יום אני זוכה לנסוע חזרה אל העבר. כשהגעתי, שלחו אותי מיד לחדר התפילה. הספקתי לטפס רק מדרגה או שתיים לפני שהרגשתי יד שעוצרת אותי מלהמשיך. "ישר", אמר לי שוקאן סאן, יועץ בית הספר, והצביע על סנדלי השורש המקומטים שלי, שבלטו משורת הנעליים כמו כתם של קטשופ על מחצלת טאטאמי. מיד תיקנתי את השגיאה וחזרתי לעלות במדרגות. ביפן, אתם מבינים, זה הכול עניין של אסתטיקה.

רק צעדיהם היחפים של התלמידים נשמעו במסדרון, בדרכם אל חדר התפילה הגדול, המואר באור קלוש מחלון עגול שמשקיף אל היער. הם התיישבו על הברכיים בשורות מהודקות, וגרמו לי לחשוב על הנעליים שמונחות בחוץ בשורה, בסדר מופתי. הרגשתי כדיוק כמו הסנדלים שלי - קצת תלוש מהמציאות סביבי, אבל יודע שיש קרקע יציבה תחתיו.

כשצליל התוף נשמע מבחוץ הזדקפו כולם. התפילה מתחילה בתזמון מושלם של מילים, צלילים וקידות עם הראש עד הרצפה. הרגשתי כאילו נכנסתי אל מנזר בודהיסטי עתיק ולרגע שכחתי שאני נמצא בחברת תלמידי בית ספר. בסוף התפילה קדתי קידה

מאה תלמידים לומדים בבית הספר הקטן

אותה נקודה בדיוק אחרי יותר מ־20 שנה

המחבר בילדותו בכניסה לכפר

ביקר בודהה הדליקו לכבודו כל תושבי הכפר לפידים, למעט אישה זקנה וענייה שיכלה להרשות לעצמה רק נר אחד קטן. כשהרוח בכפר נשבה, כבו כל הלפידים חוץ מהנר שלה – משל לכך שצניעות וענווה הן הדבר הכי חשוב.

עם הזמן נוצר צורך לנהל את הנכסים ואת העסקים שנתרמו לתנועה. עיריית קיוטו נתנה שטח לתנועה לבניית יישוב קבע וב־1928 הקים טנקו את קיבוץ איטואן. ליפנים יש כישרון לאחד כוחות למען מטרה משותפת, ולכן צורת ההתיישבות הקיבוצית התאימה להם. בשיאו, חיו באיטואן כ־300 חברים חיי שיתוף צנועים ללא רכוש פרטי, וערך הנתינה הנחה אותם. יחסים בינאישיים הם הבסיס להתנהלות החברה היפנית, וטנקו האמין שרק באמצעות שיפור איכות היחסים בין אדם לחברו אפשר לשפר את העולם. בדומה לקיבוצים שלנו, גם שם התחלקו התושבים בין מקומות עבודה ששייכים למקום, כמו בית דפוס, מתפרה או חברה לפיתוח זני אורז. ההכנסות נכנסו לקופה כללית וממנה קיבלה כל משפחה תקציב אישי בהתאם למספר הנפשות. אותה התנהלות נשמרת בקנאות גם היום, ואפילו אנחנו, שחינו שם כמתנדבים, קיבלנו תקציב מחושב כמו כולם. ואולם, בניגוד לארץ, נשמר בקיבוץ איטואן המבנה ההיררכי המקובל ביפן – מבנה של "מאסטר" ו"תלמידים". ההחלטות מתקבלות על ידי מנהיג הקהילה, ועל פיו יישק דבר. תרבות המאסטר והתלמידים מורשת ומקובלת מאוד ביפן ואין רואים בה כת. יש יישובים שיתופיים ביפן כמו תנועת היימאג'יש (Yamagishi), שבה מתקבלות החלטות על ידי וועדות ולא על ידי מנהיג בודד – אך באיטואן המבנה הוא של מנהיג שמחליט. ראש הקיבוץ כיום הוא הנכד של טנקו, שידוע לכולם בתוארו הרשמי "טובאן סאן". הוא לא שכח את הביקור שלנו כאן לפני כל כך הרבה שנים. "אופק סאן!", הוא מברך אותי בחיך חם וסוקר אותי במבטו לכמה שניות. "אתה דומה לאבא שלך", הוא אומר

לבית כמו ביפן, ולפני הארוחה מעולם לא שכחנו להגיד "איטאדקימאס" ("בתיאבון"). מדי פעם הוצאו מהארון אלבומי תמונות ישנים, שפתחו לי עולם של סיפורי אגדה: על הסבתא היפנית שאירחה אותנו, על הגשר הקסום בכניסה לכפר שבכל בוקר היינו מטאטאים ממנו את עלי השלכת הצבעוניים, אבל יותר מכול על מומו. היא הייתה ילדה יפנית בת גילי והחברה הכי טובה שלי. התמונות סיפרו לי שהיינו משחקים ביחד שעות, דבוקים זה לזה כמו שתי עוגיות שעועית בקופסה.

עם השנים תהיתי מה עלה בגורלה של מומו. אולי היא נישאה ועברה לגור בארץ אחרת, אולי היא עדיין חיה בקיבוץ, אולי היא בכלל הפכה למתאבק סומו אימתני. תהיתי אם גם היא מסתכלת מדי פעם באלבומי תמונות ישנים ותוהה מה שלום הילד הישראלי שביקר אותה בכפר שלה לפני כל כך הרבה שנים. עכשיו הרגשתי שהגיע הזמן לסגור מעגל ולחזור למקום שבו גדלתי. יותר מכול, הייתי נחוש למצוא אותה.

נתינה כדרך חיים

קיבוץ איטואן נוסד על ידי פילוסוף כריזמטי בשם טנקו נישידה, בן למשפחת אנשי עסקים. הוא לא אהב את הדרך שבה אבא שלו התייחס לבריות וב־1894 החל במסע רוחני של חיפוש עצמי. במהלך שיטוטיו במדינה הוא הגיע למסקנה שהדרך לחיים נכונים היא דרך של נתינה ללא תמורה. הוא החל לחיות כנווד, עבר מדלת לדלת וביצע את העבודות הבזויות ביותר, כמו ניקיון שירותים, מתוך רצון לעשות טוב לאחרים. התוצאות היו מדהימות: בכפרים שבהם עבר יושבו סכסוכים, הופסקו ריבים והתחילה לשרור אווירה של שלווה ואושר. טנקו סחף אחריו קהל שהאמין בדרכו, וב־1904 נוסדה התנועה "איטואן – גן של אור אחד" (Ittoen – garden of one light), שבשנות ה־30 מנתה כחצי מיליון חברים. השם "גן של אור אחד" הוא מחווה למשל בודהיסטי: באחד הכפרים שבהם

קערות והקלות אכילה אנשיים לילד

רחוקה יותר ממה שחשבתי, ויהיה לי קשה למצוא אותה. עם זאת, את הסכתא היפנית שתמיד שמעתי עליה היה דווקא קל למצוא. שמה הוא איסאמאיה, והיא יושבה בבית אבות קטן במרכז הקיבוץ. לא ידעתי איך להכין את עצמי למפגש הזה, עם אישה זרה שזוכרת אותי בתקופה שבה איני זוכר אפילו את עצמי. מולי ישבה קשישה קטנה בת 96 עם עיניים קטנות וחיוך חם. היא סקרה אותי מכף רגל ועד ראש, כאילו מנסה למצוא זכר לאותו ילד קטן שהיה מתחבא מתחת לשולחן שלה. שלפתי מהכיס תמונות שהכנתי מראש. דמעות עלו בעיניי כשהיא הסתכלה עליהן. "תמיד ידעתי שתחזור", היא אמרה לי לבסוף באנגלית רהוטה, והסכמתי איתה. גם אני תמיד ידעתי שאחזור.

בחזרה לבית הספר

בתקופה שבה חיינו פה, גרו באיטואן 130 נפשות. כיום חברים בקיבוץ 40 איש בלבד. ברומה לקיבוצים מסוימים בארץ, גם כאן הדור הצעיר בורח והדור הזקן נשאר, מה שגורם לירידה דרסטית במספר התושבים. בית הספר של הקיבוץ, לעומת זאת, נמצא בתנופת גדילה. הוא הלב החי והפועם של המקום השקט והרדום. עם מאה תלמידים בלבד מיסודי עד תיכון, בית הספר של איטואן הוא הקטן ביותר במדינה. רוב התלמידים אינם תושבי המקום אלא בני ובנות להורים מקיטון, שרוצים שילדיהם יתחנכו לפי הדרך של הקיבוץ. הדרך הזאת מכתובה את סדר היום: קודם כול הם פותחים את הבורקר בטקס של תפילה או מדיטציה, שכולל קריאת טקסטים מכתבי טנן, ישיבה שקטה, עמידה וקידות ברצף תנועות מתורגל היטב. בהמשך הם קוראים טקסטים שהם הבסיס לתנועת איטואן ושמשפרים על קורות הנוודים בתחילת הדרך של התנועה ועל העקרונות המנחים אותם. הם משכחים

לבסוף, ואני מחייך בחזרה. על שולחן הקבלה שלו מונחים כמה דפים בענייני פרויקטים שונים, אבל דף מסוים מושך את עיניי מיד - דף בנושא בית הספר היהודי-ערבי בכפר קרע. אבא שלי שמר על קשר טוב עם אנשי הקיבוץ והוא שיצר את הקשר ביניהם ובין בית הספר. טובאן שמח להשקיע בפרויקט שמנסה ליצור שלום והרמוניה בין דתות ועמים. בכל שנה מתקיים באיטואן טקס שבו מציינים לאיזה פרויקט נתנם הכסף של החברים - ב-2007 תרם הקיבוץ כסף לבית הספר "יד ביד - גשר על הוואדי" (giser.handinhand.org.il). אבא שלי הוזמן להרצות בכנס באותה שנה.

מלבד איטואן, הוא מספר, יש כמה קהילות שיתופיות נוספות שפזורות ברחבי יפן. כל אחת מהן נוסדה על ידי איש כריזמטי אחר שסחף אנשים אחרי תפיסת העולם שלו. דוגמה אחת היא תנועת היימאג'ישי, כאמור. תנועה זו כוללת 40 קהילות שיתופיות ברחבי המדינה, והראשונה בהן נוסדה ב-1953. בשנות ה-60 נשלחו כמה קבוצות של סטודנטים מיימאג'ישי לקיבוצים בארץ כדי ללמוד. סטודנטים יפנים נשלחו להתנדבות בקיבוצים רמת יוחנן, יגור ודליה, מתוך כוונה שהם יצטרפו לאחר מכן לקיבוצים ביפן ויתרמו מהידע שלהם, אך בפועל זה לא קרה. גם טובאן ביקר בארץ לפני שנים רבות, אבל כיום הראש שלו טרוד בדברים אחרים.

"טובאן סאן", אני פונה אליו בנימוס, נחוש לברר עוד פרט מידע חשוב דקה לפני שאנחנו נפרדים. "יש לך מושג איפה אני יכול למצוא את מומו?" עברה דקה עד שהמתורגמנית תרגמה את דבריי, אבל לי זה היה כמו נצח. "מומו ומשפחתה עזבו את איטואן כבר לפני שנים", הוא עונה. "לצערי אין לנו כל דרך לאתר אותה".

לא נראה לי שהצלחתי להסתיר את האכזבה שלי. בראש שלי התעוררה מחשבה מדאיגה: אולי מומו

ילדים על חד-אופן. האיזון של הגוף
משפיע על האיזון של הנפש

סֵתָא אִיסַמַאִיָּה

טַנְקוֹ נִישִׁידָה, מִיִּדְסַ אִיטוֹאֵן

דַאגִ'רוֹ סַאן, מִנְהַל בֵּית הַסֵּפֶר

לאחר תפילת הבוקר המרגיעה, כל התלמידים מתאספים לאימון בוקר. לפעמים הם מבצעים מתיחות אלגנטיות תוך צעקות "איץ", "ני, סאן!" ("אחת, שתיים, שלוש!"), ובפעמים אחרות הם רוכבים כאמור על חד־אופן.

אחרי שהתחממנו, הגיע הזמן לנקות. כמו חיילים צחצחנו את השמשות, טאטאנו את החדרים וניקינו אבק ממדפי הנעליים. הניקיון הוא ערך עליון ביפן, ובאיטואן הוא גם סמל לצניעות ולשיתופיות. כולם עושים את המלאכה, ממנהל בית הספר ועד אחרון התלמידים. לאחר מכן התחילו הלימודים, ומספר התלמידים בכיתה היה מצחיק: בחלק מהשיעורים נכחו רק שישה תלמידים, ובאחרים הייתה תלמידה אחת בלבד. למרות האווירה החופשית, הסדר נשמר בצייתנות. בהישמע צליל הפעמון, כולם יורדים למטה אל חדר האוכל. ציפיתי מאוד לחלק הזה במנהרת הזמן האישית שלי: להגיע שוב למקום שבו אכלתי בכל יום, לפני 20 שנה. בכניסה כל תלמיד ניגש לשורת תאי העץ ולוקח קעריית אישית עם מקלות אכילה. בסוף הארוחה הם ישטפו את הכלים שלהם ולא ישכחו לנקות ביחד את הכיורים והרצפה.

התיזו לי מים עם סבון על הידיים, ומיד אחר כך הוגשו לי ארבע קערות מיניאטוריות מלאות בשעועית מתוקה, באורז, במרק מיסו עם אצות ובעוף ברוטב. בעשר הדקות הקרובות ישבנו על מחצלות הקש בשקט מופתי, לזעסים לאט ומתענגים על מראה הגן היפהפה שבחוץ. האזוניים שלי טרם התרגלו לדממה המוחלטת, שעד היום לא בדיוק ישבה לי בראש עם המושג "חדר אוכל". היה משהו מרגיע ומרשים ברממה המלכותית. לפתע נשמע צליל של במבוק מכה על עץ, ובבת אחת הניחו כולם את מקלות האכילה על השולחן ושילבו ידיים בתנוחת הודיה. חלל החדר התמלא במילות תפילה שנאמרו בתזמון מדויק בין כל הנוכחים, ומיד לאחר מכן נשמעו צלילי שיחה וצחוק, כאילו כלום לא קרה. "השתיקה היא כעין לווייה על החיות שנתנו לנו את חייהן", מסביר לי שוקאן. "אורז ותה אתה יכול לקחת בשפע", הוא מוסיף, "אבל המנה העיקרית קצובה, ועליך לסיים את כולה". הוא מצביע על הקעריות שלי, שמכילות עדיין קצת שעועית וגרגירי אורז. כדי לאכול את הפירוורים האחרונים בקערה שלו

את הטבע ומודים על קיומו סביבם. איטואן מעולם לא היה גוף דתי, ומושא התפילה היחיד הוא הטבע שסביבנו.

שמעתי הרבה על מערכת החינוך הנוקשה של יפן, וכשהגעתי הפעם לבית הספר, התחלפה ההבעה על הפנים שלי מהפתעה לבלבול כמו בסרט של אנימה. מבט ראשון על חצר בית הספר עשה רושם של אי סדר מוחלט: ילדים צחקו, השתוללו ורצו לכל עבר. לפתע המורה צעק משהו ביפנית, והילדים עלו על חד־אופן והתחילו לפדל ברחבי החצר. כשהוא ראה שאני מתקרב, הוא צעק לעברם שוב, ותוך שניות הם משכו זה את זה כמו מגנטים כדי ליצור מעגל מרשים של גלגלים וידיים. הרגשתי כמו בקרקס. "האיזון של הגוף משפיע על האיזון של הנפש", הסביר לי שוקאן. "לאחרונה", הוא הוסיף, "הם אפילו משחקים פולו תוך כדי".

מערכת החינוך של יפן מעודדת תחרותיות והישגיות. כל תלמיד נמדד בהתאם להישגיו וליכולת שלו לשנן ולהעתיק במדויק את החומר. התוצאה הנחשקת בחברה היפנית היא להתקבל לעבודה בחברה עסקית גדולה ונחשבת. חברות כאלה יעסיקו רק עובדים שלמדו והוכיחו את עצמם באוניברסיטה הכי יוקרתית, וכדי ללמוד שם צריך להתקבל לתיכון הכי יוקרתי, ליסודי הכי יוקרתי ואפילו לגן הכי יוקרתי. המחשבה הזאת מניעה אימהות יפניות לדרוץ להישגיות ולמצוינות כבר מגיל צעיר.

בבית הספר של איטואן יש יותר חופש, יותר דגש על נתינה ועל דרך ארץ שתבוא מהלב ולא בכפייה, באמצעות כללים נוקשים שיש לציית להם. באיטואן רוצים לגרום לילדים להיות בני אדם טובים יותר על ידי עשייה והבנה עמוקה. הורים ששולחים את ילדיהם לאיטואן עושים זאת מתוך כוונה שילדיהם יתחנכו להיות אנשים ערכיים שיתרמו לחברה. אפשר לומר שבעוד במערכת החינוך הנוקשה של יפן יש דגש על תחרותיות, הישגיות ושינון של החומר הנלמד, באיטואן הדגש הוא על ערכיות, נתינה, חברותיות, שיתוף פעולה ולמידה תוך כדי עשייה. דוגמה לשיתוף פעולה היא לימודי הרכיבה על חד־אופן. התלמידים חייבים ללמוד לרכוב במעגל ביחד תוך הישענות זה על זה - אם אחד נופל, כולם נופלים, ולכן שיתוף הפעולה הכרחי.

אנשי איטואן חיים ביחד ומתים ביחד, ופה, בכדור העצום, נשמר האכר של כולם

תומו ואופק במשחקי ילדות

יפנית, ולכן שלחתי את המספר ואת הכתובת לשוקאן במייל וביקשתי שיתקשר למעני. החלטתי לצאת לסיבוב עד שאקבל תשובה. הקיבוץ בערב היה ריק ודומם. עמדתי בכניסה אליו, אחרי הגשר הקסום שעדיין קיים והחזקתי תמונה של המקום מלפני 20 שנה. על הקיר נשענה קלנועית ישנה, אותה קלנועית שנראית בתמונה. זה באמת קיבוץ, חשבתי, ונראה שהזמן עומד פה מלכת. כמה אנשים שלא זכרתי נופפו לי וביצעו תנועת מטאטא עם הידיים, כי הם זכרו אותי ואת אימא מטאטאים את הגשר. אף שהייתי אלפי קילומטרים הרחק מהמושב שלי, הרגשתי הרגשה מוזרה של בית. אחרי כמה שעות קיבלתי משוקאן תשובה והחלטתי לטפס אל לב הכפר. עברתי דרך גן יפה, טיפסתי מעל הפסל הגבוה המוקדש לטנקו ולאשתי והגעתי לאנדרטה ענקית בצורת כדור. אנשי איטואן חיים ביחד ומתים ביחד, ופה, בכדור העצום, נשמר האפר של כולם. מכאן יכולתי לראות את כל קיוטו. את מומו כבר לא אצליח לפגוש. שוקאן מסר לי שהיא מתה לפני שנה בערך. האפר שלה פוזר באחד האיים של יפן, עם התמונות והסיפורים. עמדתי שם בתצפית, עצוב על הילדה שלא באמת הכרתי, על סיפור האגדה עם הסוף לא צפוי, אבל גם הרגשתי הקלה, עכשיו כשכל הקצוות נסגרו. שמחתי שזכיתי להודמנות לחזור למקום שבו גדלתי, לקפוץ ישר אל תוך התמונות מהאלבום. רק יכולתי לקוות שהדרך של איטואן, לפחות, תמשיך לחיות. גם אם לא יישארו תושבים, קיויתי שהרעיון יישמר, שמעגלי הנתינה יתרחבו ושאוילי זוג מתנדבים עם תינוק קטן מארץ אחרת יחליטו גם הם לעבור לגור שם ויתקבלו ממש כמו בבית. הם ישמרו את המסורת של הקיבוץ בלב, ואולי 20 שנה אחרי, גם הילד שלהם יחליט לחזור. ©

אופק רון כרמל - שירת כצלם צבאי בעיתון במחנה. כיום מדיין טיולים בארץ, כותב ומצלם ברחבי העולם. לצילומים וסיפורים נוספים: OfekRonCarmel.com

הוא שופך עליהם מעט תה ושותה, מבריק את הצלחת עד שלא נשאר קמצוץ אוכל מבוזבז בתוכה. כמה שעות מאוחר יותר פגש אותי דאג'ירו סאן, מנהל בית הספר, כדי ללמד אותי איך להתקלח. כאן, במרחצאות המשותפים של הקיבוץ, נמסים כל הברלי המעמדות אל תוך המים החמים: התלמידים והמורים יושבים עירומים זה לצד זה בתוך האמבטיה. עברתי שיעור על סוגי האמבטיות, סוגי המגבות וכללי התנהגות נאותים.

המעגל נסגר

עם חיוך רחב וזקן לבן, דאג'ירו משקף את הרוח של איטואן: הוא גדל במקום והתחנך על ידי טנקו עצמו. כבר הספקתי להתרשם מבית הספר כמקום ששומר מוסכמות, אבל אז סיפר לי דאג'ירו על המנהג המפתיע מכולם. בכל שנה יוצאים התלמידים הבוגרים של בית הספר ל"גיוגן" - מסע ניקיון שירותים ברחבי האזור, זכר לימי הנוודות של טנקו. במשך שלושה ימים הם דופקים על דלתות של זרים ומציעים לנקות את השירותים שלהם בחינם. התלמידים מספרים שהחוויה גרמה להם למבוכה ולתסכול, אבל גם חשפה אותם לטוב לב מדהים מצד אנשים זרים.

עד עכשיו כל מי ששאלתי, ודאג'ירו ביניהם, לא ידע דבר על מומו, והתחלתי להתייאש. חשבתי שאולי הגיע הזמן לתת לזיכרון הזה להישכח. ואולם, באותו יום ממש הגיע החיפוש שלי לקצו, ולא בצורה שבה ציפיתי. בערב קיבלתי מייל מאבא. הוא מצא את הכתובת של מומו ואת מספר הטלפון של ההורים שלה, אבל הוסיף אזהרה. "היה קשה למצוא את הכתובת", הוא כתב. "חשוב שתדע שכשיותר מדי אנשי קשר מתפתלים ואינם נותנים תשובות, זה אומר שאולי קרה משהו. אני מאוד מקווה שתוכל לפגוש אותה".

הלב שלי התמלא בשמחה מהולה בחשש. איני דובר

